

П.Р.СЛАВЕЙКОВ – ПРЪВ БЪЛГАРСКИ ПРЕВОДАЧ НА ТВОРЧЕСТВОТО НА АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН

Ст.н.с. д-р Цветана Стайкова, E-mail staykova.tz@cl.bas.bg

По думите на В.Г.Белински “А.С.Пушкин принадлежи към вечно живите и движещи се явления, които не се спират в точката, където ги е заварила смъртта, а продължават да се развиват в съзнанието на обществото. Всяка епоха произнася за тях своята оценка и колкото и вярно да ги е разбрала, винаги остава и за следващата епоха да каже нещо ново и по-вярно” [1, с.555].

А.С.Пушкин е родоначалник на руската класическа литература и руския национален език, велик поет и прозаик, драматург, критик и публицист, велик мислител. По широтата на своите възгледи и пророчески прозрения той се нарежда между най-значителните представители на европейската художествена мисъл.

Влиянието на А.С.Пушкин върху развитието на българската литература е обект на многобройни изследвания на български автори през един период от век и половина – името на поета се среща за първи път на страниците на българско издание през 1848 г. Актуално и пророчески звучат думите на големия български поет Пенчо Славейков: “А истинско влияние от художник на художници е възможно само тогава, когато онези, върху които благодатта на влиянието ще се излее, би били способни да проникнат в духа и се вдъхновят от идеала на своя учител” /8, с.572/.

През периода от 50-те до 70-те години на XIX в. Пушкин привлича вниманието на нашите поети, у които най-жив и траен е интересът към произведенията му, свързани с актуалните въпроси на времето - за същността на изкуството и ролята на поезията в живота на обществото, за свободата на художественото слово.

П.Р.Славейков се запознава с Пушкиновите творби благодарение на хрестоматията на Галахов [6] и възприема руския поет като съратник по призвание, който му помага да намери верния път към създаване на национална литература. Тази близост Славейков трогателно е изразил в запазена част от стихотворение, озаглавено “Пушкину”:

Не бе ми брат,
По муза беше ми познат,
Но мил ми бе от брат по-много...

Това стихотворение, което не е запазено между ръкописите на поета, Пенчо Славейков отнася към 1854 [8, с. 565].

Първият превод на Пушкинова творба принадлежи също на П.Р.Славейков. Това е стихотворението “Если жизнь тебя обманет”, преведено под заглавие “Измама”, 1850 [2, с. 15]. Славейков побългарява и помества в “Смесна китка” /1852/ други Пушкинови стихотворения - “Не пой, красавица, при мне” и “Погасло дневное светило”, преведени съответно под заглавия “Канарче” и “Стара планина” [10]. По думите на известния изследовател на рецепцията на Пушкиновото творчество у нас проф. В.Велчев, “и двете стихотворения нашият поет транспонира в друга емоционална гама. Не само пренася лирическите герои на оригинала в българска обстановка, но влага в тях и патриотични чувства” [2, с. 15].

Липсата на представа за авторство и авторско право през епохата на Възраждането и възприемането на чуждото художествено произведение едва ли не като фолклорна творба довежда до това, че някои от преводите на Пушкинови произведения са променени дотолкова, че тяхната принадлежност към творчеството му се установява твърде късно чрез научни съпоставки на оригинала с превода. Особено голяма заслуга за това има Боян Пенев, който пръв посочва редица творби на П.Р.Славейков, преработка от руската поезия.

Като приспособява ранните си преводи на Пушкинови творби предимно към личните си преживявания, а по-късните – към гражданските си позиции на патриот и просветител, П.Р.Славейков прибягва към преводната адаптация. Това именно проличава в първите му побългарени стихотворения

“Не пой, красавица, при мне” и “Погасло дневное светило” - и двете принадлежащи към ранната романтична лирика на Пушкин. И двете, написани от руския поет по време на заточението му на юг, отразяват неговата болка от принудителната раздяла с любимата девойка. Чрез тези преводи Петко Славейков изразява сходни до Пушкин преживявания, но породени от собствените му тъжни спомени. При превода на “Не пой, красавица, при мне” се променя и образът на самата любима. От красива грузинска девойка тя се превръща в българска “мила мома” и за нея му напомня не вълнуващия ѝ глас, а чуруликането на въведения от Славейков образ на затвореното в кафез канарче, откъдето е и заглавието на творческата адаптация. А при превода на стихотворението “Погасло дневное светило” той сменя поетичната обстановка на цялата творба, свързвайки я с българския национален пейзаж. Мрачният океан от Пушкиновото стихотворение се превръща в Стара планина, дала и заглавието на самата творческа преработка:

Погасло дневное светило, Над море синее вечерный пал туман Шумы, шуми, послушное ветрило, Волнуйся подо мной, угрюмый океан.	Изгрея нощната ламбада, Сребри дълбоките долчини светлина, Повей, повей, вечерняя прохлада, Белей се ти пред мене, Стара планина.

Откъсвайки се, обаче, от Пушкин в пейзажния фон на творбата и в образа на любимата, П.Р.Славейков се придържа към общата емоционална тоналност на оригинала, като пресъздава доминиращото в него елегично настроение и възпроизвежда ритмичното звучене на стиха.

Елементи на творческа адаптация се наблюдават и при превода на Пушкиновата епиграма “Совет”, която Славейков озаглавява с оглед на жанра ѝ “Епиграма” /1865/ [11]. Той насочва сатиричното ѝ острие към българските вестникари, зли и невежествени критици на творчеството му, с които се е сблъсквал в своята журналистична и творческа дейност. Ето защо той променя и тяхната характеристика, превръщайки ги от досадни конски мухи, с които Пушкин ги сравнява, в злобно жилещи стършели.

Въпреки че следва отблизо оригинала, преводът на Славейков се характеризира с някои акценти и нюанси, които са непосредствен израз на настроенята му във връзка с борбата, която води срещу политическите си противници. Макар и да не е на равнището на оригинала, Славейковият превод на епиграмата “Совет” има свой облик, свои идейни и художествени качества. Този превод не остава без значение и за творческото развитие на българския поет. Когато с течение на времето още по-добре се запознава с епиграмите на Пушкин, той самият започва да пише оригинални епиграми с огромна разобличителна сила. В тях се чувства Пушкиновото влияние и стил.

Към 1872 г. се отнася направеният от Славейков превод на малкото лирично стихотворение на Пушкин “Если жизнь тебя обманет”, което той пише през 1825 г. Това стихотворение е съзвучно на ония състояния, в които Славейков – вече активен обществен деец – е изпадал понякога. За тези състояния – на униние, разочарование и отчаяние свидетелстват и редица други негови творби. Но дълбоко вярващ в силите на народа, в преходността на отрицателните му прояви, в по-добрите дни, които носи бъдещето, Славейков винаги е намирал сили да излезе от обзелите го тъжни чувства, да ги надмогне, да се включи още по-активно в обществените борби, да даде израз на своя жизнен оптимизъм:

Если жизнь тебя обманет, Не печался, не сердись! В ден уныния смиришь; День веселья, верь, настанет.	Ако измама те сполети, Не се сърди и не скърби, А верувай, че ще настане Пак скоро ден на веселби.
Сердце в будущем живет; Настоящее уныло: Все мгновенно, все пройдет; Что пройдет, то будет мило.	Сърцето в бъднето живее, Сегашното е на скръбта; Минава всичко, а що мине, То най е мило на света.

През 1882 г. П.Р.Славейков превежда още 2 стихотворения на Пушкин – “Я пережил свои желанья...” и “Брожу ли я вдоль улиц шумных...”, съответно под заглавия “От жалбите си аз отвик-

нах...” и “Станси”. Изборът на първото от тези две стихотворения отново е продиктуван от тъжните настроения, които често навестват Славейков през неговия нелек живот. Затова той дълбоко се вживява в Пушкиновата творба и вярно предава елегичните тонове, с които е наситена.

Я пережил свои желанья, Я разлюбил свои мечты; Остались мне одни страданья, Плоды сердечной пустоты.	От жалбите си аз отвикнах, Обречен на немил живот И само скърбите обикнах - На пустота сърдечен плод.

В този свой превод Славейков успешно предава на нашия език художествените особености на оригинала, обусловени от идейно-емоционалното съдържание. Със същия успех той се справя и с другия превод – на Пушкиновата творба “Брожу ли я вдоль улиц шумных...”:

Брожу ли я вдоль улиц шумных, Вхожу ли во многолюдный храм, Сижу ли меж юношей безумных, Я предаюсь моим мечнам.	Лутам ли се по улици шумни Или вляза в многолюден храм, Седна ли при юноши безумни, На мечти аз се вдавам там.

Характерен за отношението на П.Р.Славейков към Пушкиновата гражданска лирика е преводът на стихотворението “Поэт и толпа”, озаглавен “Поет и сган” /1873/ [12]. В него Пушкин дава израз на разбирането си за ролята на поета, който воюва за свободата на творчеството против ограниченията, продиктувани от поведението на тълпата. Славейков в известна степен променя и това стихотворение, като трансформира текста в посока на убеждението си за връзката на изкуството с живота, за ролята му в общественото битие. Стихотворението отразява конфликта на духовно извисената творческа личност с чуждата му невежа тълпа. То също се свързва с борбата на възрожденската ни интелигенция за национална просвета, с което именно допада на Славейков, и той отново го адаптира към тогавашния български бит. Изхождайки от характера на българската действителност тогава, той променя и характера на самия конфликт. В неговата адаптация тълпата се оказва много по-безцеремонна и агресивна по отношение на поета, като се стареа да го принизи до собственото си равнище и, подлагайки го на зловни нападки, си служи с много по-груб в сравнение с оригинала език.

Според тълкуването на Симеон Русакиев значението на Пушкиновото стихотворение “Поет и толпа” за Славейков не се изчерпва само с направения от него превод. Това произведение, което е направило силно впечатление на нашия поет, със своето идейно съдържание и лирично звучене определя до голяма степен характера на двете граждански елегии “Не пей ми се” и “Жестокостта ми се сломи”.

П.Р.Славейков, който е основоположник на нашата детска поезия, спира вниманието си и върху една друга творба на Пушкин – малък откъс от поемата “Цигани”, публикуван под заглавие “Птичка” - звученето на руски е:

Птичка божия не знает Ни заботы, ни труда; Хлопотливо не свивает Долговечного гнезда; В долгу ночь на ветке дремлет Солнце красное взойдет: Птичка гласу Бога внемлет Встрепенется и поет.	Птичка божия не знае Труд, ни грижи, ни мълви, Холомно се не стареае Трайно гнездо да си вий. В дълга ноц на клонче дреме, Ясно слънце дор изгрей; Божий глас дочува с време, Трепва, стане и запей.

Не случайно Славейков спира вниманието си върху тази Пушкинова творба – той я превежда и помества в детска читанка, искайки да запознае и подрастващите поколения у нас с великия Пушкин, да възпитава с неговото творчество. Със същата цел превежда и Пушкиновата творба “Сказка о рыбаке и рыбке“, като променя заглавието ѝ – “Дядо, баба и златната рибка” и прави превода ѝ в духа на народната песен.

Интересът на нашия поет към творчеството на своя гениален учител не се изчерпва само със стиховете, които превежда или побългарява; за този интерес свидетелстват и редица преводи на произведения, които не са публикувани вероятно поради необходимостта от стилова обработка, която той е предвиждал да направи. Такива са стихотворенията “Вольность”, “Сибир”, “Певец”, “Казак” и др. “Зимний вечер” е последната творба, която Славейков превежда от своя “мил брат” А.С.Пушкин, преводът на която също в значителна степен се отдалечава от поетическата прелесть на първообраза. Вероятно е предстояла стилова и смислова дообработка на творбата, както и на останалите, непубликувани преводи.

От направения преглед на преводите и адаптациите на Петко Р.Славейков на творби на Александър Пушкин може да се направи констатацията, че през целия си творчески път той е бил в непосредствена близост до своя учител и събрат. Интересът му към Пушкин остава жив и действен през цялата му зряла творческа дейност. “Светлият жизнелюбив мироглед на Пушкин, неговият демократизъм и реализъм привличат вниманието на Славейков с непресекаема сила. Разбира се, освен от демократична идейност, от реализма на Пушкин Славейков се учи и от неговото неповторимо художествено майсторство” [7, с.88].

Пушкин вдъхва на Славейков любов към живота, към свободата, към човека; благодарение на Пушкин той си изяснява въпроса за призиването на твореца, за ролята му в обществения живот. Чрез поезията на Пушкин Славейков оформя в най-висока степен естетическите си възгледи, художествения си усет. А българската литература се обогатява с преводи на творбите на най-великия руски поет.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. БЕЛИНСКИЙ, В.Г. Русская литература в 1841 году. // Белинский, В.Г. Полное собрание сочинений. Т.5. Москва, АН СССР, 1954, с.521-588.
2. ВЕЛЧЕВ, Велчо. Пушкин в България. // Александър Сергеевич Пушкин 1799-1837. Библиография по случай 175 г. от рождението на великия руски поет. Ред. В.Велчев. София, Нар. библ. Кирил и Методий, 1974, 9-39.
3. ВЕЛЧЕВ, Петър. За някои особености при превода на поезия от руски на български (критичен анализ). // Литературната критика за българските преводи на творби на А.С.Пушкин. Състав. Ивайло Петров и Любен Любенов. София, Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2006, 340-359.
4. ДИНЕКОВ, Петър. Пушкин в България. // Септември, 1949, № 9, 105-118.
5. МЕТЕВА, Евдокия. Пушкин и българската възрожденска интелигенция. // А.С.Пушкин и българската култура. Юбилеен сборник. Състав. Петко Троев. София, ТИЛИА; Акад. изд. Проф. М.Дринов, 1999, 55-80.
6. ПОЛНАЯ русская хрестоматия. Состав. А.Галахов. 3.изд. доп. примечаниями. Пoesия. Москва, 1846. 417 с.
7. РУСАКИЕВ, Симеон. П.Р.Славейков и Пушкин. // П.Р.Славейков и руската литература. София, БАН, 1956, 51-88.
8. СЛАВЕЙКОВ, П.П. Пушкин в България. // Мисъл, 9, 1899, N 6, 563-572.
9. ТРОЕВ, Петко. Александър Сергеевич Пушкин в българското културно пространство. // Стайкова, Цветана. А.С.Пушкин в България. Научна библиография 1848-1998. София, Акад.изд. проф. М.Дринов, 1999, 5-15.

А.С.Пушкин

10. “Не пой, красавица, при мне...” К а н а р ч е; “Погасло дневное светило...” С т а р а п л а н и н а [Прераб. П.Р.Славейков]. // Смесна китка или годишно периодическо списание (Букурещ), 1, 1852, с.134, 143.
11. Совет. Е п и г р а м а (“Когато комари и стършени...”) /според Пушкин/. [Прераб. П.Р.Славейков]. // Гайда (Цариград), 2, № 13, 1 ян.1865, с.104.
12. Поет и толпа. П о е т и с г а н. (По Пушкин). Прев. П.Р.Славейков. // Читалище (Цариград), 3, 1873, N 10, 961-962.
13. Сказка о рыбаке и рыбке. Е д н а п р и к а з к а. Прев. и [прераб.] П.Р.Славейков // Наука (Пловдив), 1, 1882, № 11/12, 917-923.
14. “Брожу ли я вдоль улиц шумных...” С т а н с и. // Мисъл, 9, 1899, № 5, 481-487.
15. “Если жизнь тебя обманет...” А к о и з м а м а; Цыганы. П т и ч к а [откъс]; “Я пережил свои желанья...” “От жалбите си аз отвикнах...” Прев. П.Р.Славейков. // Славейков, П.Р. Избрани съчинение. Кн.1. София, 1901, с.101, 173, 178.